

ELS SANTUARIS MARIANS AL CAMP DE TARRAGONA: ALGUNES HIPÒTESIS DE TREBALL

JOAN PRAT I CARÓS

Departament d'Antropologia Cultural (Tarragona)
Institut Català d'Antropologia

El present article forma part d'una investigació més ampla entorn dels santuaris marians a Catalunya. En aquest sentit, he intentat (vegeu Prat 1981), mitjançant un recorregut sistemàtic per 78 santuaris dels bisbats de Girona, Vic i la Seu d'Urgell, dibuixar un model etnogràfic vast i comprehensiu que permeti explicar algunes de les constants històriques, ecològiques, socials i simbòliques que entorn dels santuaris marians de la Catalunya Vella s'han produït al llarg dels temps. ⁽¹⁾

En aquestes ratlles, però, deixaré de banda aquest plantejament general per a centrar-me en quelcom molt més concret. Començaré presentant les llegendes, tradicions i mites d'origen en general per, a continuació, centrar-me en les narracions que entorn d'una mostra no exhaustiva, però sí representativa ⁽²⁾ dels santuaris marians del Camp de Tarragona, han estat trameses per tradició oral i escrita, de generació en generació fins arribar als nostres dies. Aquestes llegendes i tra-

1. Aquesta investigació general, iniciada l'estiu de 1980, continua en l'actualitat gràcies a la generositat dels meus companys de Departament, Joan Josep Pujades i Dolors Comas d'Argemir. A ells i a Josep M.ª Comelles i Bill Christian els agraeixo l'atenta lectura crítica que van realitzar a un treball de síntesi titulat *Informe de la Investigació sobre els Santuaris Marians a Catalunya*, (1981) del qual el present article és, en certa manera, la continuació.
2. Per a la selecció de la mostra ha seguit bàsicament dos criteris: un d'inclusió i l'altre d'exclusió. El primer, de caire cronològic, m'ha permès incloure tots els santuaris i ermites marianes construïts abans del segle XX al Camp de Tarragona. En canvi l'aplicació del segon m'ha permès excloure de la mostra aquelles imatges marianes que es veneren a les esglésies parroquials o, en el cas de Tarragona, catedralícies. Amb tot, aquests criteris no són del tot definitius i em caldrà una recerca de dades intensesives per afinar, fins on sigui possible, aquests aspectes.

dicions que semblen incloure's en un estereotip ben específic tenen, al meu parer, unes clares connotacions de caire ecològic i simbòlic, o si es prefereix d'«ecologia simbòlica» tema que tractaré en segon lloc. La darrera part estarà dedicada a senyalar algunes de les funcions que els santuaris com a centres d'energia, salut i virtut, han tingut en la ideologia religiosa tradicional.

I. La llegenda de la troballa

L'estructura interna de moltes llegendes d'origen que amb lleugeres variants hom explica tant a la Catalunya Vella com a la Catalunya Nova, sembla formar part d'una configuració constant en què el nucli narratiu bàsic és ben conegut: Un *pastor* (adult o nen), i molt menys freqüentment una pastora o pastoreta, s'adona del comportament atípic d'un *bou* o d'un *toro* de la seva vacada, el qual, mitjançant bruels estranys, furgant, o bé separant-se de la ramada, sembla enderiat en quelcom enigmàtic. El pastor, sorprès i intrigat, inicia una recerca junt a la *cova*, *arbre*, *font*, *roca* o *esbarzer* on es troba l'inspirat animal i descobreix la imatge d'una marededéu. En aquest moment s'obre una doble possibilitat. En el primer cas, el pastor agafa la imatge, la posa al sarró o bé l'embolica amb una manta i se'n va muntanya avall al nucli de població més proper, on comunica a tot el poble, o bé a les persones més notables (batlle i rector) la notícia de la seva troballa. Quan aquests veuen la imatge (una nova subvariant és quan pel camí de baixada aquesta s'escapa del sarró i retorna al seu lloc d'origen amb la consegüent confusió del pastor quan dona la notícia) decideixen erigir-li un ermitori al mateix poble o bé la traslladen a l'església parroquial. En tots els casos, la imatge fuig i desapareix durant la nit i retorna al lloc original on fou trobada, per tant, junt a la «seva» cova, arbre, font, roca o esbarzer. Aquest fet miraculós, que acostuma a repetir-se dues o tres vegades, és el signe més clar, i així és comprès en tots els casos, de què la voluntat de la marededéu trobada és restar a l'emplaçament inicial i per això cal erigir-li una capella, ermita o santuari.

La segona variant es dona quan el pastor no s'emporta la imatge que ha trobat, i avisa immediatament la resta d'habitants del poble, els quals acudeixen en processó al lloc de la troballa. Mentre estan discutint el lloc on caldrà fer l'edifici per guardar-la i venerar-la, aquesta mostra la seva voluntat mitjançant algun prodigi -una nevada miraculosa en ple estiu, un ruixat en temps assoleiat, etc.- d'un radi limitat, que indica el perímetre on caldrà edificar, segons la voluntat celestial, l'ermita o el santuari reclamat.

Hom ha volgut veure en aquestes configuracions narratives tan semblants, la cristianització de creences, i cultes pagans entorn de les Deesses Mares i de les diferents divinitats femenines de la feconditat, cultes que s'haurien donat arreu tal com ha posat de relleu J. Przy-luski (1950) i E.O. James (1960). A Catalunya, Maties Delcor (1970) ha tractat el tema pel que fa a la Cerdanya; Xavier Fàbregas (1979) i William A. Christian (1981) ho consideren vàlid per tot el Principat i Luis Maldonado (1975 i 1979) analitza el model de manera més abstracte i general.

En la meua opinió i sense negar la possible validesa d'aquesta hipòtesi -els símbols telúrics, vegetals, animals i humans que formen part del model pagà i del cristià no permeten rebutjar-la si no és a contracor- penso que cal cercar, a més d'elements simbòlics, altres dades fidedignes que només una recerca interdisciplinària, malhauradament encara no encetada, ens pot aportar. Deixaré, per tant, per un altre moment aquesta mena d'especulacions que si bé poden resultar interessants, estan abocades, ara per ara, a un carreró sense sortida.

La invenció de les imatges al Camp de Tarragona: constants i variants.

El corpus de narracions tradicionals existent sobre la mostra dels santuaris marians del Camp de Tarragona que des d'ara ens ocuparan ⁽³⁾ pot ésser classificat en 4 categories diferents: *Troballa, manifestació, aparició i rescat*, que presentaré per separat.

A) Casos de troballa

Aquesta primera categoria és la més nombrosa, bo i aplicant-se als següents santuaris: La Pineda, La Roca, Paret Delgada, L'Abella, La Riba, El Roser (Vilallonga del Camp), El Roser (Vallmoll), Les Virtuts, Berà, El Camí, El Lledó (La Pobla de Mafumet) i El Lledó (Valls).

D'aquests dotze casos, els vuit primers són protagonitzats per *pastors*, intermediaris humans que descobreixen les imatges; un per *mariners* (Berà), i en els tres darrers (El Camí i els dos del Lledó), si bé hom parla de troballa, en cap moment s'especifica qui és l'intermediari que porta a terme la invenció. Per altra banda, i diferentment al que acostuma a ésser corrent a la Catalunya Vella, les narracions

3. Diferentment a la recollida de dades portada a terme pel que fa a la Catalunya Vella, i que fou fonamentalment etnogràfica, aquesta vegada he començat per un recull bibliogràfic de dades sobre els santuaris de la Catalunya Nova car la recerca empírica intensiva no podré realitzar-la fins el mes de març de 1982. Els llibres que m'han estat de major utilitat són els de Narcís Camós (1657-1949) i el de F. Blasi i Vallespinosa (1933).

són poc explícites a l'hora de donar informacions entorn d'aquest protagonistes. Així, del buidatge dels goigs respectius n'obtenim el següent esquema:

Troballa	Intermediari	Sexe	Edat	Qualitats	Motius que expliquen la troballa
La Pineda	Pastor	M	vailet	humil,devot infeliç	seguint un xai perdut
La Roca	Pastor	M			
Paret Delgada	Pastor	M			
L'Abellera	Pastor	M			
La Riera	Pastor	M			Il·luminat pel cel
El Roser (Vilallonga)	Pastor	M			
El Roser (Vallmoll)	Pastor	M			Grans resplandors
Les Virtuts	Pastor	M			
Berà	Uns mariners	M			
El Camí					
El Lledó (La Pobla de Mafumet)					
El Lledó (Valls)					

Més endavant comentaré amb detall l'esquema precedent. Vegem ara la segona categoria de narracions.

B) Casos de manifestació

Un dels trets ja apareguts en l'esquema anterior -els grans resplandors celestials que en l'exemple del Lledó de la Pobla de Mafumet indiquen amb exactitud on cal cercar la imatge que «desitja ésser trobada»- esdevé, en els casos de manifestació propiament dita, la clau de volta de tota l'estructura narrativa. En efecte, els dos exemples més clars de manifestació que apareixen en el corpus (exceptuant el ja esmentat exemple del Lledó que s'encavalca entre la primera i la segona categoria de variants) són els de Puigcerver i el Remei.

En ambdós casos, són, com ja he dit, les resplandors celestials que irradien les imatges perdudes o amagades les que revelen, en el cas de Puigcerver a tot el poble d'Alforja i en el Remei, a un grup de

pastors, l'emplaçament de la imatge miraculosa. Esquemàticament seria:

Manifestació	Receptors del missatge	Forma de manifestació	Hora
Puigcerver	Veïns d'Alforja	Grans resplandors	De nit
El Remei	Pastors	Grans resplandors	Al capvespre

C) Casos d'aparició

L'únic exemple del corpus en el que hom postula sense vacil·lacions l'aparició de la Maredeú és el cas de la Misericòrdia de Reus, malgrat que algunes versions del Remei d'Alcover permetrien incloure la llegenda de la invenció d'aquest santuari dins aquesta tercera categoria.

La tradició que hom conta entorn de la Misericòrdia és, contràriament a les indefinicions que caracteritzen els casos ja assenyalats de troballa o de manifestació, la més ben «documentada», car s'hi nota un interès explícit per detallar tots els incidents i fer-la, així, més «verdadera». Aturem-nos-hi un moment.

La versió més generalitzada⁽⁴⁾ de la llegenda relata que la Maredeú s'aparegué el dia 25 de setembre de l'any 1592 a una pastora anomenada Isabel Besora, filla de Joan, tintorer i teixidor i de Caterina. La donzella, que estava pasturant unes ovelles d'un oncle seu en un prat de les afores de Reus propietat del pagès Pere Cochí, va veure com entre llums celestials se li apareixia la Verge prop del torrent de Calsanç. La nena suplicà a la Verge misericòrdia pels veïns de Reus, que en aquells temps es veien delmats per la pesta que feia estralls entre la població. La Verge digué a la pastora que el flagell desapareixeria de la vila si els Jurats reprenien l'oblidat costum de fer cremar una candela davant de la Mare de Déu. La nena ho comunicà als Jurats, els quals no li feren cas, i la mortaldat anà en augment. Per segona vegada la Verge es tornà a aparèixer a Isabel, insistint en el que ja li havia dit, i en senyal d'aquesta segona aparició deixà l'empremta d'una rosa a la galta de la pastoreta. Aquesta vegada els Jurats confiaren en el que aquella els deia i manaren fer cremar la candela exigida. Al cap de poc temps el flagell de la pesta s'allunyà de Reus i la tranquil·litat s'emparà de nou de la ciutat.

4. Vegeu F. Blasi i Vallespinosa (1933) pp; 117 i següents.

D) Casos de rescat

Els exemples de rescat o alliberament de la nostra mostra són calcats del model italià de Loreto i, en aquest sentit, readaptats als Loretos o Llorets catalans. El cas més típic -el Lloret de Renau- explica com el baró d'aquest poble va alliberar, en terres de moros, una imatge de la marededéu que els infidels s'havien apropiat. Traslladada en vaixell fins la costa catalana, el baró de Renau, manà construir-li una ermita al revolt de dos torrents, on encara avui és venerada.

* * * * *

Independentment de si la invenció de les imatges se centra en la troballa, la manifestació, l'aparició o bé el rescat, la funció bàsica d'aquests relats és la mateixa: l'erecció d'un nou santuari -un lloc sant- que segons explícita voluntat divina cal edificar en indrets molt determinats. Abans, però, d'encertar aquest tema, comentaré alguns aspectes dels esquemes anteriors que, de retruc, ens portaran sobre aquest darrer punt.

La primera cosa que crida l'atenció quan hom observa les narracions en el seu conjunt, és el clar predomini dels *pastors* (10 casos) com a intermediaris humans en la invenció de les imatges i, en segon lloc la desaparició o omissió sistemàtica en les esmentades narracions del Camp de Tarragona dels intermediaris animals -sobretot *bous, braus o toros*- que són el complement indispensable a les contalles orals i escrites que hom troba per tota la Catalunya Vella i també en altres comarques de la Catalunya Nova.

Des del començament del cristianisme (i probablement des de força abans) la figura del pastor esdevé un intermediari privilegiat en la comunicació o diàleg amb el món sobrenatural⁵. El pastor, segons W.A. Christian (1981), caracteritzat normalment com una persona rústica i feréstega és qui, i precisament pels trets esmentats, estableix una relació més directa i simbiòtica amb la Natura verge. És el pastor -junt amb el llenyador, el carboner, i altres possibles substituïts en aquesta lloable tasca de trobar marededéus perdudes- l'home que més freqüentment travessa els llindars de la naturalesa coneguda i per tant, domesticada i culturalitzada, per a penetrar en aquells indrets boscosos, allunyats i selvàtics, en una paraula, incon-

5. Ja en les narracions evangèliques de Mateu i Lluc, (els dos únics evangelistes que parlen del naixement de Jesús) els primers en enterar-se de la vinguda del Messies a la Cova de Betlem, són els pastors. Aquest paper protagonista continuarà viu al llarg dels segles en tota mena de tradicions i costums populars, essent el *cançoner nadalenc* i el *teatre de pastorets* els que millor ho palesen.

taminats i liminals, on el «sagrat» realitza, sovint, les seves manifestacions hierofàniques.

Tanmateix, segons Stephen Sharbrough (esmentat per Christian 1981) el bou, i més especialment el brau o toro jugaria una funció semblant a la de a la del pastor, però aplicada al món animal, car és, dins la categoria dels animals domèstics, el més salvatge de tots. No és estrany, per tant, i segons aquest autor, que el toro sigui l'intermediari preferit per les forces sobrenaturals per a manifestar-se amb tot el seu poder i establir els llocs sants, a mig camí entre un món i l'altre, i que esdevindran focus de salut, energia i virtut.

D'aquesta manera, dos éssers -el pastor i el toro- un humà i l'altre animal, però que ocupen dins els seus respectius móns un paper semblant- una situació fronterera entre la Natura i la Cultura o si es prefereix entre la Salvatgeria i la Domesticitat- passen a ésser peces d'un paradigma ecològic i simbòlic concret (en el nostre cas només el primer, ja que el segon es sistemàticament omès) que s'arrodoneix amb la verificació dels indrets on, segons la tradició, han tingut lloc les hierofanies.

En efecte, l'enclavament de tots els santuaris esmentats està caracteritzat per un comú denominador: el fet d'haver estat construïts lluny de poblat, o almenys, a les afores dels límits habitats. Així, per exemple, hi ha un cert predomini de santuaris erigits en llocs encinglerats (Puigcerver, La Roca, L'Abellera, La Gràcia); al cim de turons (El Lledó de Valls, Montornès...) o bé al peu d'una cresta de muntanya (El Remei). En altres casos hom emfatitza el caire boscos del paratge (La Pineda i més indirectament Paret Delgada dins el municipi de La Selva), de pasturatge (La Misericòrdia), sense oblidar els situats en camins (El Camí) o en partions de propietat (Paret Delgada). Àdhuc aquells altres situats prop de nuclis habitats (El Lledó de Valls, el Roser de Vallmoll, La Misericòrdia, el Burgà...) estan, tots ells, localitzats extramurs, o sia fora de les antigues muralles de les ciutats o viles respectives ⁽⁶⁾.

El caire privilegiat i en molts casos de talaia natural amb vasta panoràmica del que gaudeixen en la seva majoria els santuaris, cal relacionar-lo, de nou, amb un seguit de constants que es repeteixen monòtonament en els mites d'origen. M'estic referint als «desigs de la Marededéu» d'aparèixer-se junt a arbres, coves i roques o bé prop

6. Amb el creixement urbanístic de les ciutats, aquest fet ja no és necessàriament cert a l'actualitat.

de fonts, rieres o rius. El següent esquema explicita aquests nous simbolismes:

Puigcerver	.....	Imatge trobada dins el tronc d'una cervera.
La Pineda	.....	Imatge trobada dalt d'un pi.
El Lledó (Valls)	.....	Imatge trobada dins la soca d'un lladoner.
El Lledó (La P. Mafumet)	..	Imatge trobada dins el brancatge o la soca d'un lladoner.
El Camí	.....	Imatge trobada dins el brancatge d'una palmera.
La Roca	.....	Imatge trobada sota d'una palmera.

També en els exemples del Remei i l'Abellera la llegenda d'origen esmenta que les imatges foren trobades junt a una alzina i dins un «grupo d'alzines» respectivament.

Al simbolisme vegetal segueix, en ordre d'importància, les troballes al costat de rius o fonts. Són els casos següents:

L'Abellera	.....	Imatge trobada al costat d'una font.
La Riera	.....	Imatge trobada al costat d'una riera.
El Roser (Vallmoll)	.....	Imatge trobada al costat d'una font.
La Misericòrdia	.....	Apareguda prop d'un torrent.
La Gràcia	.....	Imatge trobada prop del riu Brugent.
El Remei	.....	Imatge que es manifesta (o troba) prop del riu Glorieta.
Lloret (Renau)	.....	Imatge traslladada al revolt de dos torrents.

En darrer lloc cal esmentar les troballes junt a coves o roques, que en el corpus que ens ocupa han perdut importància enfront del model de la Catalunya Vella, on aquesta variant es la més rellevant:

La Roca	.....	Imatge trobada damunt d'una roca.
Les Virtuts	.....	Imatge trobada a la «Roca de les Virtuts».
Berà	.....	Imatge trobada damunt d'una roca marina.
El Remei	.....	Imatge que es manifesta (o troba) en una cova amagada per l'herbei.

Esquema General dels Goigs

Universitas Tarraconensis. Revista de Geografia, Història i Filosofia, núm. 4, 1981-1982
Publicacions Universitat Rovira i Virgili · ISSN 2604-2096 · https://revistes.urv.cat/index.php/utghf

	(1) Tornada dels Goigs i/o Primeres Estrofes	(2) Invocacions i advocacions en general	(3) La Naturalesa i els seus estats disharmònics	(4) La Salut Corporal	(5) Les Crisis Socials	(6) La "Salut Espiritual"	(7) Altres	
Montornès	Cantarem ab veu sonora vostres Goigs Reyna Sagrada amparau nos gran Senyora en Montornès venerada	puix en grans vostres favors alegres tindrem los dias si vos nos donau socors: remediand nostres dolors...	Vos sou la consoladora dels tristos, y desconsolats nona desapareu, Senyora en nostres necessitats	Tots los fruits, y oliveres i vos son encomanats (...) feu que s'ian perseverants de la boyra y pedregada	En las grans necessitats los pescadors y marineros en totas adversitats Imploran vostres merces ...	Los devots que vos invocan en sos mals, y afflicions experimentan, y encantan en vos grans consolacions:	Camps i cases us donen els pares emplenau-los de béns i salut fills i filles us donen les mares enriquis-los de gràcia i virtut	
El Camí	Puix lo cel nos enriqui Ab prenda tan agraciada Siaunos sempre Advocada Mare de Deu del Camí						Al qui per la culpa seclau, Artrau duras cadenas, Lo remey de tantes penas Compassiva li alcanau.	
El Burgà	¡ Oh nueva Arca de la Alianza en que está el Legislador por Vos, Madre de Esperanza, re convierta el pecador							
Barà	Pels camins d'aquesta vida Vos a tots donau la mà: Verge Santa Beneida de l' Ermita de Barà			Comaneu Vos la bonança i la pau poseu al camp		Vos l'esposa corflorida ajudeu a deslliurar	I com sou Vos gran Senyora que regiu des d'aquest tron prop la mar confortadora el camp, l'eril, la font l'abrugada es abellida no ens perdeu desamparar	
Puigcerver	Puix del Camp en la eminencia la flor del Camp voleu ser oïu Mare de clemencia als devots de Puigcerver	La Dominica primera después de Pasqua los flors fa esta Reyna mil favors al devot que la venera	Quant se paleix la afflicció de gran esterilitat (...) ab celestial influencia donau ayguas de plerher				... destruït ab sa presència los idole de Lucifer, etc ... petra nostra Redempció procureu la salvació al pecador que os invoca ...	
La Roca	Jocoreu a qui os invoca sens tardar, Verge Sagrada siou la nostra Advocada Verge Santa de la Roca							
El Roser (Vallmoll)	Puix que sou tan bonadosa i cabeu el que ens convé Miteu-nos sempre amorosa Verge Santa del Roser	De Vallmoll sempre, Senyora, centinella haveu estat i essent Vos llur defensora de perills l'heu deslliurat	I com l'herba remeiera nostres mals sou qui guarieu ee molt gran la confiança que la nostra Vila us té	Guardau-nos de pedregades, de tempestes i huracans donau-nos bones anyades i collites abundants			Com sou Vos nostra Advocada cigueu nostre pad. llamp, bènia, Verge Sagrada nostres llors i altres camps; beneiu els fills del poblet del primè fins al darrè.	
Paret Delgada	Puix en Vos la Selva té Sa confiança collocada Vullau ser sa protectora Verge de Paret-Delgada	Si la Selva avuy té en Vos Esperansa ilimitada Es perquè l'heu escoltada En los seus apuros tots...	De infonlunis mil i mil Lliurat heu la Selva tota No estranyeu si vos invoca Sempre que's troba apurada	Plujas heu regat Vos, Mare, molt amorosa			Durant la guerra, ¡oh qué sena! ¡ Que població tan ditosa La Judith mes valerosa Te lluchà de imminent mort	
La Pineda	Vostres goigs devotament ditem, puix ningun's ho veda: Patrona de la Pineda ajudaunos promptament	En totas adversitats sou la certa medicina	La Vila de Vilaseca en totas afflicions com a Mare y sa Patrona vos visita ab profecions	Concediu-nos igualment aygua y fruit per maravilla	De las plagas y afflicions que als camps solen oprimit tots los vullau eximir de semblants tribulacions	Per lo mar als marineros sou estrella, nort i guia sou lo port, y salvament del que ceca Vos se hospeda	Visitan vostra capella tots los pobles comarcans als malats en continent feu que salut se'ls conceda	Guardaunos, continuament del Dimoni, que'ns entoda
El Lledó (Valls)	Maria plena de Gràcia Mare de Consolació Siou la nostra Advocada Verge Santa del Lledó	Noc poden dir, ni contar, Verge, vostres maravillas Que vostra bondad nos fa	Ditosa Vila de Valls per lo bé, que Deu te envia lo remey de tant treballs En la Imatge de Maria	Lo remey per la secada Troban an Vos, Verge pia Donau pluja y alegria			També senten lo favor Los Pobles de tot lo Camp, y los que mes lluny estan, siue invocan de bon cor ...	
El Lledó (La P. de Ma fumet)	De la Pobla sou, Senyora Ancora de salvació socorreu a qui us implora Verge Santa d'El Lledó		I quan la feu tempesta l'impia fetra comovia als camps ferils esmerleia la Pobla en Vos, Verge pia, teba vida y protecció				I quan la mort estenia de la pesta la mortalla Vós fortu forta muralla que sos passos detenia	
La Riera	Puix que desde lo alta espera A qui tot lo man venera, siou nostra intercessora O Verge de la Riera	En lo Camp de Tarragona De las Bonjas esta vila Vostres favors recopila						
El Roser (Vilallonga)	Vostre goigs ab gran plerher Cantarem, Verge Maria Puix lo vostra Senyoria Es la Verge del Roser	Puix mostrau vostre poder Fent miracles cada dia Puix lo vostra Senyoria Als confreres del Roser						
Les Virtuts	De Gràcias sou coronada Y adonada de atributs: Siou la nostra advocada O Verge de las Virtuts	Per alivio dels perduts Siou la nostra advocada (...) Fent miracles cada dia Per patrons la aclamen	Es aquesta santa Imatge un remey universal Curant de qualsevol mal	En temps de necessitat Buscam l'aygua ab prestesa En Vos fanim certesa Eeu plerher en serenitat			Tots los devots, que aclaman Vostre protecció, y amparo Asseguran tene reparo La petició, que demanan:	
L'Abelleira	Puix tothom Verge Sagrada en vostres llavors se esmera vullau ser nostra Advocada o Verge de l'Abelleira.	La molta fama publica Los Miracles heu obrats (...) Sou sempre Benefactora y singular Miraclera	Tats los Devots que han vingut a implorar Vostre clemencia sen han tornat ab salut y libres de sa dolencia	Quant las Terras set paleixan y Vos suplica'l llaurador luego los camps reverdeixan mediant vostre favor puix la pluja desfijada li alcanau mediansera			Miracles en vostra Casa, cada dia Vos n' feu, qui de bon cor Vos reclama prestament los socorreu (...)	
La Misericòrdia	Verge puix titol gosau Y nom de amor y concordia Ab ills de Misericordia Vostres fills Mare mitau	Misericordia pasmosa Es la que ab molta frequencia Logtam tots ab la presencia De vostre Imatge preciosa:	Misericordia pregonan, Vinguda de vostres mans, Tots us que en misericòrdia Vost y preche vos amantonan; Rendits los gracies vos donan, y als favors multiplican	I en seguedat li dona Pluja abundant y suau	Misericordia al clamar resonó en toda esta costa cuando de la cruel langosta nos libró vuestro favor	Ser dels tristos alegria Y als malats salut donar: ...	Misericordia trobá Reus en vos, piadosa Quan vostra mà poderosa De pesta i fam la guardá	
El Remei	Puix de nostra terra aymada en socors prompte veniu Del Remei, Verge adorada nostres suplicas oïu		Vos endulciu d'amargura del pobre y desconsolat d'aquesta ermita estimada tothom se'n torna joliu	Deslliureu-nos de secades de perills i de tot mal			... Beneiu la nostra casa, nostre camp, soca i arrel. (...)	
Lloret (Renau)	Del divinal sol, aurora, de l' Omnipotent, estada; Empareu-nos gran Senyora a Lloret venerada		Amb amor Renau auit davant vostre, o Maria! puix sou sempre mà que guia apoi dant al desvalgut.	(...) el pagès, pluja abundant, (...)			Guardant nos de pesta i guerra (...) al qui el pecat ho abatut per Vos al bon camí es dut (...)	
La Gràcia	D'espigol, timó i acàcia flaireja el vostre vestit Mare de Deu de la Gràcia vau-nos amb la mà al pit						(...) Entre el frec de las banderes i els combats de cas al col preservau-nos de desgracia.	
El Lloret (Brafim)	Del Lloret sou nomenada Vos, Verge y Reyna Imperial Mare de tots advocada de Nazareth natural			Sereu nostra protectora guardant nos vides y blets també los sembrats auits, fora pedra y temporal...			grans dons habeu dispensat de llet a las pobres mares, socorro als atribuïts;	

Que la importància d'aquests símbols vegetals, aquífers, telúrics i animals (L'Abellera) és quelcom estructural i no anecdòctic ho proven amb tota claretat els noms amb què, encara, són coneguts els diferents santuaris i les imatges que hostatgen: Puigcerver, La Pineda, El Lledó, El Llorer, La Roca, La Riera (7)...

De l'altre gran categoria de denominacions -La Misericòrdia, La Gràcia, Les Virtuts, El Remei- en parlarem en el següent apartat quan vegem algunes de les funcions salutíferes que hom espera dels santuaris.

Abans, però d'iniciar aquest nou tema vull referir-me a una nova variant que apareix a cinc casos de la mostra i que ve a reforçar el que ja hem dit. L'exemple de Puigcerver pot servir-nos d'eix explicatiu. Quan els veïns d'Alforja s'adonaren de les resplendors que irradiava el bosc de Puigcerver al capvespre, van enviar-hi tres emissaris a assabentar-se del què passava. Aquests tres homes, es dirigiren al lloc assenyalat i, compresos de meravella, van observar com unes resplendors celestials embolcallaven la muntanya d'enfront: Puigcerver. Una vegada arribats al cim de Puigcerver descobriren la imatge de la Verge entre el brancatge de la cervera. Retornats tot seguit al poble, comunicaren als vilatans el prodigi que havien vist. Els veïns d'Alforja, l'endemà, van acudir en processó a Puigcerver i després de venerar la imatge, se l'endugueren en un tabernacle a un lloc més adient -planer i junt a una font- on pensaven erigir-li una capella. La icona, però, els desaparegué de nit del lloc on havia estat col·locada i retornà junt a la cervera que l'havia hostatjat originàriament. Aquest fet es repetí tres vegades, amb la qual cosa quedà ben clar, i així fou comprès pels veïns d'Alforja, el «desig» de la Maredeu de restar a l'indret feréstec i aïllat que de bon començament havia elegit.

Les variants de la Roca i del Lledó de Valls són molt semblants. En el primer cas la imatge és portada a un hort -l'hort de la Maredeu-, mentre que en el segon hom la trasllada, també en processó, a l'església parroquial. La desaparició i fugida subsegüent és idèntica en ambdós casos i no cal insistir-hi.

En canvi, les llegendes d'origen entorn de la Pineda i l'Abellera presenten la mateixa variant, però protagonitzada pels pastors respectius, que en ambdós casos decideixen baixar per avall amb la icona trobada. Mentre en el primer cas -La Pineda- la imatge es fa fonedis-

7. El simbolisme animal i vegetal es reforça en algunes imatges, car en dos casos (Montornès i el Remei) el Nen porta una fruita a les mans i en les imatges del Lledó de Valls, El Camí, L'Abellera i La Misericòrdia, hi aguanta un ocell.

sa en el sarró del pastoret, en el segon -L'Abellera- el sarró que alberga la imatge es fa tan feixuc a mesura que el pastor s'acosta a la masia, que aquest decideix retornar al bosc, amb l'alleugeriment immediat de la càrrega miraculosa.

Observeu, doncs, com en els cinc casos subjau una constatació semblant: l'oposició entre l'indret boscós, aïllat i liminal on ha tingut lloc la troballa i, per contrast, els indrets humanitzats -horts, masia o església parroquial- on hom intenta portar les imatges trobades amb el consegüent refús d'aquestes a ésser mudades.

Resumint: penso, seguint Christian (1981) que la ubicació, predominantment rural, de molts santuaris, no només del Camp de Tarragona, ans també de tot Catalunya, deu haver estat una forma de fixació del culte cristià al propi terror obeïnt a un pla conjunt de cristianització de l'antic pagus català. En aquest sentit les llegendes de la invenció que acabem de veure, no serien més que la traducció mítica i simbòlica d'un seguit de raons històriques, polítiques i socials que caldrà tractar en un altre moment.

II. Els santuaris com a lloc de salut i virtut.

Al llarg de les pàgines anteriors ha sorgit en diferents ocasions la consideració del santuari com a «lloc sant», indret sagrat d'on irradia energia, salut, poder i virtut.

Jean Przuluski, qui ha estudiat els cultes de les antigues civilitzacions envers les divinitats femenines de la fecunditat, les deesses mares, ha escrit el següent:

«El lloc sant és un paisatge total. Això vol dir que presenta sintèticament, en un lloc escollit, els trets permanents d'un districte: pedres, aigües, arbres. Parcel·la limitada d'un terror, resumeix, defineix el país sencer reduït als seus elements fonamentals: les roques que són l'esquelet del sol, les aigües que li donen fertilitat, els arbres que són la seva manifestació més grandiosa...(...) Quina és la significació religiosa d'aquest conjunt?. La religió primitiva té en compte, en primer lloc, l'eficàcia, el poder. El *mana* es el principi de tota màgia, de tota religió. És aquesta força que el lloc sant acumula i manifesta al mateix temps. Aquesta força s'hi tradueix com un poder fecond, capaç de donar als homes la prosperitat, o sia, la satisfacció de llurs necessitats» (Przuluski: 1950: 60).

Aquesta llarga cita, és, penso, perfectament aplicable (malgrat que l'autor s'està referint al «llocs sants» de la prehistòria) als santuaris marians. La primera part de la mateixa, o sia, el com el «lloc sant» s'encasta simbiòticament en el propi terror mitjançant símbols

telúrics, vegetals, aquífers, humans i animals ha estat ja esbossat a les pàgines anteriors, per la qual cosa cal que ens centrem, ara, en el contingut de la segona part de la cita: l'energia, poder, eficàcia o «mana» que hom creu que es desprèn del lloc sant després de haver-se produït la hierofania.

Les informacions que en aquesta direcció ens proporcionen els goigs (vegeu en aquest sentit un interessant treball inèdit de Josep M.ª Combalia i Prats: 1980) ens ajudaran a centrar aquesta temàtica que he intentat resumir en un esquema general.

La vida humana, segons la concepció global que es despren dels goigs, apareix en una mena d'estat de desequilibri continuat, en què l'home és impotent o incapaç de posar remei als mals que l'abaten. Així, les afliccions, infortunis, adversitats, necessitats, dolences, mals, tristesa, desconhorts, «apuros» etc. dels quals ens parlen els goigs han d'ésser resolts mitjançant l'ajut i protecció sobrenatural que irradien per una banda els llocs sants, i més concretament les imatges que, fruit d'un procés de condensació simbòlica, estotgen la salut, la gràcia, la virtut, el remei, la misericòrdia, l'ajuda, la vida, el miracle etc., capacitats que han donat nom a força santuaris i imatges marianes, tant del Camp de Tarragona, com del Principat en general.

Aquesta oposició bàsica, susceptible d'enunciar-se, a grans trets, en el binomi enfermetat/salut o bé desequilibri/harmonia (però que podria desdoblar-se en una gamma pràcticament indefinida de subopcions tenint en compte, només, les informacions dels goigs) es polaritza entorn d'un conjunt de tres grans ítems que, sintèticament, podrien ésser enunciats així:

- A) La Naturalesa i els seus estats disharmònics.
- B) La salut corporal.
- C) Les crisis socials.

A) La Naturalesa i els seus estats disharmònics

En un context eminentment agrari i ruralitzant que és, com he assenyalat repetidament, el que millor s'escau a la localització dels santuaris marians del Camp de Tarragona, no és estrany que la preocupació per la «salut» dels esplets i sembrats ocupi un lloc privilegiat en les invocacions i advocacions a les diferents marededéus.

La pluja i l'aigua, o millor dit, la manca de pluja i aigua és, tenint en compte la ubicació dels santuaris de l'àmbit del que acostuma anomenar-se Catalunya Seca, un dels motius de petició més importants, com queda reflectit en els diversos goigs. (Vegeu la columna 4 de l'esquema general). En aquest sentit, l'eixut, la secada, és la situa-

ció de crisi agrària més generalitzable seguida pel temor a les pedregades, tempestes, huracans, plagues, etc. tots ells motius suficients per delmar, totalment o parcial, les collites.

Els santuaris situats prop de la costa (Montornès, Berà, El Camí, La Pineda) compleixen una missió de protecció semblant pel que fa als treballadors de la mar. El més greu perill d'aquestes és, com és obvi, la tempesta, el temporal, que provoca el naufragi i no poques vegades la mort dels pescadors i mariners.

B) La salut corporal

Un dels focus d'angoixa permanent de l'home de tots els temps és la seva preocupació per la salut corporal. Els goigs (vegeu columnes 7 i 8) reflecteixen amb fidelitat aquest neguit, bo i parlant de malalties, dolences, emfermetats i afliccions, al mateix temps que atribueixen un poder miraculós a les imatges per a restablir l'harmonia corporal, a sia la salut. Els ex-vots, tema en el que ara no puc entrar ⁽⁸⁾, són, probablement el millor exponent d'aquesta constant preocupació, que en altres casos de la mostra es concretitza en el temor a emfermetats específiques (lepra, ceguera, coixera, etc.), o bé entorn dels problemes bàsics de l'existència humana: la vida (o la seva negació traduïda per l'esterilitat o el mal part) i la mort.

C) Les crisis socials

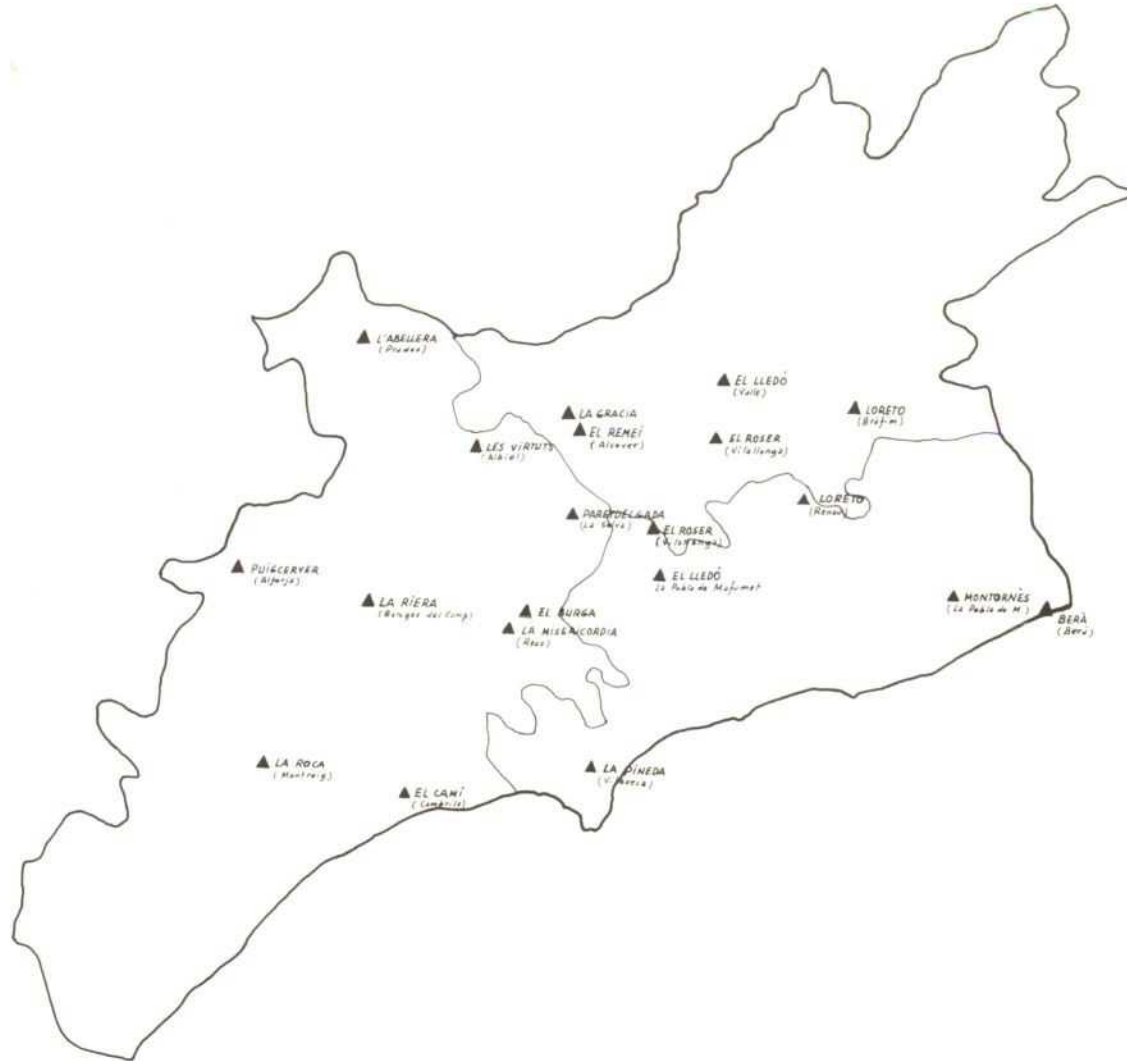
Mentre les dues primeres causes de crisi que hem vist són inherents a la mateixa naturalesa de les coses i per tant percebudes com «naturals», el tercer aspecte per al qual hom demana protecció i ajut sobrenatural fa referència a les crisis socials, sobretot guerres, amb les seves seqüeles de fam, pesta, violència i mortaldat (vegeu columna 9). Malgrat el caire eminentment social d'aquesta categoria de malvestats, en els goigs ocupen un lloc estructuralment semblant a les dues categories anteriors, car l'home es declara impotent per aturar-les i d'aquí les seves súplices (o agraïments pels favors rebuts) als intermediaris divins que, amb el seu poder sobrehumà, son vistos com els únics capços de deslliurar-lo.

* * * * *

Sintetitzant aquesta brevíssima exposició, en la que cal constatar el més que migrat interès que en els goigs ocupa la preocupació per

8. Vegeu, en aquest sentit Prat (1972) i sobretot Rodríguez i Vázquez (1980).

la «salut espiritual», que el «pecat» o el «dimoni» (vegeu columna 10) pot deballestar, el tret comú que caracteritza totes les constants dibuixades és sempre el mateix: la situació de crisi, que, ja sigui sota la forma de perturbació calendàrica (l'eixut i la secada), quotidiana (la salut corporal) o total (les crisis socials) esquartera la desitjable harmonia del transcurs de la vida en el ple sentit de la paraula. És en aquesta direcció que no em semblaria exagerat qualificar de «religió de crisi» el que habitualment hom anomena «religiositat popular». Aquesta religió de crisi, genera, o potser seria millor dir que ha generat, una intensa relació contractual entre l'home i els intermediaris divins en la que els primers, mitjançant promeses, vots, romiatges penitencials, romiatges de rogatives, processons de compliment de vots de poble, etc, han procurat beneficiar-se de l'energia, la salut i la virtut que hom creu irradiades dels llocs sants i de les imatges que aquests hostatgen. Aquests aspectes, complementaris i indissociables dels que he intentat esbossar aquí, caldrà però, tractar-los en una altra ocasió.

BIBLIOGRAFIA

- BLASI I VALLESPINOSA, F., 1933: *Santuaris marians de la diòcesi de Tarragona*. Revista del Centre de Lectura. Reus.
- CAMÓS, Narciso, (1657) - 1949: *Jardin de Maria plantado en el principado de Cataluña*. Editorial Orbis. Barcelona.
- COMBALIA, Josep M.ª, 1980: *La religió popular a les comarques tarragonines: «El Goig»*. Inèdit. Departament d'Antropologia Cultural. Tarragona.
- CHRISTIAN, William A., 1981: *Apparitions in Late Medieval and Renaissance Spain*. Princeton University Press. New Jersey.
- DELCOR, Maties, 1970: *Les Verges Romàniques de la Cerdanya i el Conflent*. Rafael Dalmau Editor. Barcelona.
- FÀBREGAS, Xavier, 1979: *Tradicions, mites i creences dels catalans*. La pervivència de la Catalunya ancestral. Edicions 62. Barcelona.
- JAMES, E. O. 1960: *Le Culte de la Déesse-Mère dans l'histoire des Religions*. Payot. Paris.
- MALDONADO, Luis, 1975: *Religiosidad popular: nostalgia de lo mágico*. Ediciones Cristiandad. Madrid.
- 1979: *Génesis del catolicismo popular. El inconsciente colectivo de un proceso histórico*. Ediciones Cristiandad. Madrid.
- PRAT, Joan, 1972: El Ex-voto: Un modelo de religiosidad popular en una comarca de Cataluña. A: *Ethnica* n.º 4 pp. 135-168. Barcelona.
- 1981: Informe de la investigació sobre els Santuaris Marians a Catalunya. Comunicació presentada a: *Congrés de Cultura Tradicional i Popular*. Desembre de 1981. Barcelona.
- PRZYLUCKI, Jean, 1950: *La Grande Déesse. Introduction a l'étude comparative des religions*. Payot. Paris.
- RODRIGUEZ, Salvador - VAZQUEZ, José Maria, 1980: *Exvotos de Andalucía. Milagros y promesas en la religiosidad popular*. Argantonio. Ediciones Andaluzas. Sevilla.

